

Dr. Jobbágy Zoltán:

A MŰVELETI HATÁSOSSÁG, A HARCÉRTÉK ÖSSZETEVŐI, VALAMINT A HÁBORÚ SAJÁTOS TERMÉSZETE

A katonai hatásosság kérdése és annak mérése iránti igény központi szerepet játszik az angolszász, elsősorban amerikai katonai gondolkodásban. A háború instrumentális megközelítése, eszközként való nyugati értelmezése eredményeként a nyugati ember a nemzetközi biztonsági kihívásokat és problémákat alapvetően mennyiségi szempontok mentén értelmezi, és technológiai alapon közelíti meg. Ez kifejeződik a számokhoz való vonzódásban, amelyet sok esetben valóságnak és nem a valóság vizsgálatához szükséges eszköznek lát. A számokat és a mértékeket kemény tényekként kezeli, és feldolgozásukat a menedzsment első és legfontosabb eszközeként tartja számon. Közhelyként hangzik, hogy a háború és a hadműveletek lefolyása kevéssé vagy egyáltalán nem ellenőrizhető. Ez igaz a katonai hatásosság mérhetőségére, valamint a harcérték nehezen megfogható összetevőire is.

Kulcsszavak: katonai hatásosság és hatékonyság, oksági összefüggések, mérés, feedback

MILITARY EFFECTIVENESS, COMPONENTS OF COMBAT POWER, AND THE SPECIFIC NATURE OF WAR

The issue of military effectiveness and the demand to make it measurable plays an important role in Anglo-Saxon, especially American military thinking. Approaching war as an instrument, understanding it as a tool has resulted that Westerners see international security challenges and problems in quantitative terms that can be solved by technology. This is expressed in the obsession with numbers, which is often seen as reality instead as a means to analyse reality. Numbers and metrics are seen as hard facts that serve as first tools of control and management. It is a commonplace that war and operations cannot be controlled. This is true for measuring military effectiveness and the difficult-to-grasp factors of combat power.

Keywords: military effectiveness and efficiency, causal relationships, measuring, feedback

A hidegháború utáni nyugati katonai szakirodalomban egyre inkább elterjedt a műveletek végrehajtásnak olyan interaktív jelenségként való értelmezése, amely különböző szinteken folyik és az egyik fél győzelmével, míg a másik fél vereségével ér véget. Ebben a megközelítésben az eredmény szempontjából a szembenálló felek egymás közötti kölcsönhatásának a *végterméke* és nem a *végösszege* a meghatározó. Sokak szerint a jó végtermék elérése érdekében a *katonai hatásosság* kérdése központi szerepet tölt be, ezért annak alapos vizsgálata indokolt.¹

Konszenzus van azt illetően is, hogy akár mennyiségi, akár minőségi módon közelítjük meg a katonai hatásosság kérdését, nehezen kalkulálható tényezők tömegével kell számolni. A leírására vonatkozó minden próbálkozás során a figyelem

¹ Smith, Alistair: Fighting Battles, Winning Wars. Journal of Conflict Resolution, Volume 42, Number 3, June 1998, pp. 301–305; Brooks, Risa A./Stanley, Elisabeth A. (eds.): Creating Military Power, The Sources of Military Effectiveness. Stanford University Press, 2007; Pollack, Kenneth M.: Arabs at War: Military Effectiveness, 1948–1991. University of Nebraska Press, 2002

csak néhány dologra irányítható, ezért lehetetlen a dolgokat és azok kombinációját a maguk teljességében vizsgálni.

Kritikusok szerint a katonai hatásosság bármely megközelítése ezért könnyűszerrel legalább annyira a gyakorlati hasznosság, mint egyfajta elemzői kényelem áldozatává válhat. Következésképpen csak szűk és erősen ellentmondásos magyarázatok állnak rendelkezésre. Szerintük a katonai hatásosság vizsgálatakor nem hagyható figyelmen kívül a műveletek végrehajtása során az oksági összefüggések folyamatos lebomlása sem, amelyet Clausewitz *háborús súrlódásnak* nevezett. Még abban az esetben is, ha a műveleti hatásosság és a magyarázó tényezők között lehetséges oksági kapcsolat felállítása, az csakis a tényezők számának csökkentésével és a hatásosság jellegének pontos meghatározásával lehetséges. Szerintük a háborús súrlódás következtében a katonai műveletek végrehajtása során bekövetkező eseményeknek egyaránt lehetnek rendszerszerű és véletlenszerű okai, de találkozhatunk olyan eseményekkel is, amelyek magyarázata nem lehetséges elemző racionalitással. Ez azt eredményezi, hogy a katonai hatásosságra vonatkozó minden értékelés legalább annyira kiszínezi az eseményeket, mint – az egyes tényezők figyelembe vételével vagy kihagyásával – korlátozza értelmezésüket.²

A mértékegység meghatározása

A katonai hatásosságra vonatkozó feltételezések tehát mozoghatnak tág határok között, de ugyanúgy lehetnek előre meghatározottak vagy rávezetőek is. A katonai hatásosságot ezért nehéz közvetlenül értelmezni és – más elvont dolgokhoz hasonlóan – közvetett módon kell megközelíteni. Minél inkább haladunk a hadászati szint felé, annál nehezebb a különböző tényezők (jellemzők és egyéb változók) meghatározása és vizsgálata. A katonai hatásosság vizsgálatára vonatkozó minden próbálkozás ezért csak különböző tényezők közös tulajdonságainak figyelembe vétele és nem egyszerű végösszegek kiszámolása mentén történhet. A vonatkozó mértékegységek pedig sok esetben inkább tükrözik egyes *tényezők* összegét, mintsem *kollektív tulajdonságok* végtermékét.³

A műveletek végrehajtása során a katonai hatásosság szempontjából központi szerepet tölt be a hatások elérésének képessége. A katonai hatásosság a hadviselés minden szintjén tartalommal bír, mivel hatásokat el lehet érni hadászati, hadműveleti és harcászati szinten is. *Pszichológiai hatások* zömében hadászati szinten, *rendszerhatások* főleg a hadműveleti szinten, míg fizikai hatások alapvetően harcászati szinten jelentkeznek.

A *fizikai hatások* rombolást és pusztítást jelentenek és csak olyan értelemben fontosak, hogy képesek legyenek az ellenség viselkedésében számunkra kedvező változást eredményezni. Ezek a hatások a katonai műveletek céljainak elérése szempontjából másodlagos jelentőséggel bírnak. A *pszichológiai hatások* sokkal összetettebb természetűek, elérésük egy sokkal nehezebb és bonyolultabb folyamat eredménye. Jellegük alapján másodlagos, magasabb szintű következmények,

² Liddel Hart, B. H.: The Ratio of Troops to Space. Military Review, April 1960, p. 9; Elkins, David J./Simeon, E. B.: A Cause in Search of its Effect, or What Does Political Culture Explain? Comparative Politics, January 1979, pp. 127–137.

³ Schnaubelt, Christopher M.: Can the Military's Effectiveness in the Drug War be Measured? The Cato Journal, Volume 14, Number 2, Fall 1994, Internet, accessed 12. 05. 2006.

Elérhető: www.cato.org/pubs/journal/cjv14n2-5.html.

amelyek érzékeléséhez hosszabb időszak szükséges és ezért vizsgálatuk is sokkal nehezebb.⁴

Tekintettel arra, hogy a katonai hatásosság vizsgálatának lehetősége a hadászati és a harcászati szinten csak korlátozottan lehetséges, javasolt annak a hadműveleti szinten való megközelítése. A katonai hatásosság ezen a szinten legjobban a *harcértékkel* (combat power) fejezhető ki, mivel a legtöbb esetben egy nyertes háború egy (esetleg több) nyertes csata eredménye. Ez a megközelítés nem teszi lehetővé az elérendő politikai célok és a rendelkezésre álló katonai eszközök közötti kapcsolat vizsgálatát. Figyelembe veszi viszont azt a tényt, hogy a háború sikeres megvívásának képessége a katonai hatásosság igazi próbája. A hadműveleti szint előtérbe helyezésének további előnye, hogy lehetetlenné teszi a *katonai gyorsaság* (agility) és a *politikai rugalmasság* (flexibility) összekeverését.⁵

A harcérték, mint a katonai hatásosság kifejezője ráirányíthatja a figyelmet az eddig általában figyelmen kívül hagyott különböző társadalmi és kulturális tényezők fontosságára is. A műveletek végrehajtása során elért győzelmek a háború megnyeréséhez nélkülözhetetlen lépések, amelyekben fontos szerepet játszik az egyéni katonáskodás, a harctéren tanúsított magatartás, és a katonai szervezetek teljesítménye. Az elszenvedett katonai vereség – ezért – értelmezhető akár a katonai tisztelet, a bizalom és a nyitottság, valamint a katonák egymás közötti, sok esetben magától értetődő *testvérisége* (brotherhood) hiányaként is.⁶ A kulturális és társadalmi faktorok tükrében az egyes haderők 20. században nyújtott alacsony katonai hatásossága visszavezethető a túlírányított és mereven központosított parancsnoki vezetési-irányítási rendszerre, a tisztek legénységi állomány iránt mutatott megvetésére, valamint a jól felkészült tiszthelyettesek iránt mutatott bizalmatlanságára is. Sokak szerint az arab haderők Izraeltől elszenvedett megszégyenítő vereségei mögött is alapvető társadalmi és kulturális különbségek rejlenek.⁷

A harcérték ilyen megközelítése mindenekelőtt az *emberi tényezőt* emeli ki a háborúban, amely inkább a katonai szervezetekben szolgálók közötti erős kapocs és nem a fejlett technológia fontosságát hangsúlyozza. Ez utóbbi „... csak akkor válik a siker szempontjából fontos tényezővé, ha a kiképzés, a haditechnika és a terep sokkal összetettebb modelljében gondolkodunk”.⁸ A harcérték, mint a katonai hatásosság kifejezője értelmezhető úgy is, hogy a kezdeti előnyt biztosító technológiai fölény jelentősége az idő haladtával csökkenhet.

Történelmi példák

⁴ Jobbágy, Zoltán: Effects-Based Operations and the Problem of Causality: Simple and Complex. Joint Force Quarterly, Issue 46, 3/2007 pp. 90–95.

⁵ Record, Jeffrey: Sizing Up Military Effectiveness. Parameters, December 1988, pp. 25–29.

⁶ Atkine, Norville de: Why Arabs Lose Wars. MERIA Journal, Volume 4, Number 1, March 2000, Internet, accessed 12. 05. 2006, elérhető www.meria.biu.ac.il/journal/2000/issue1/jv4n1a2.html; Biddle, Stephen/Long, Stephen: Democracy and Military Effectiveness. A Deeper Look, Journal of Conflict Resolution, Volume 48, Number 4, August 2004, p. 527.

⁷ Harkabi, Yehoshafat: Basic Factors in the Arab Collapse During the Six-Day War. Orbis, Fall 1967, pp. 685; Harkabi, Yehoshafat: Basic Factors in the Arab Collapse During the Six-Day War 691; Lewis, Bernard: The Arab-Israeli War. The Consequences of Defeat. Foreign Affairs, 1968, Volume 46, January, pp. 331–334.

⁸ Reiter, Dan/Stam, Allan C. III.: Democracy and Battlefield Effectiveness. Journal of Conflict Resolution, Volume 42, Number 3, June 1998, pp. 260–263., 271–275. (Idézet p. 274.)

A katonai hatásosság kérdése nemcsak általában, de történelmi koronként is fontos volt a hadviselésben a műveletek végrehajtása során. Xenophon, ókori görög hadvezér Anabasis című könyve nyilvánvalóvá teszi, hogy Kis-Ázsiából hazafelé vezető útjuk során a görögök folyamatosan legyőzték a szemben álló népek seregeit.⁹ A 2. világháború német katonái hasonló tettet vittek véghez két és fél évezreddel később. A háború évei alatt közvetlen összehasonlításban mindig jobban teljesítettek, mint a későbbi győztes angolszász szövetségesek katonái. Ez igaz volt mind támadás, mind védekezés esetén, kedvező és kedvezőtlen erőviszonyoknál, légi támogatás során és annak hiányában, valamint győzelem és vereség esetén egyaránt.¹⁰

A nevezett történelmi példák nyilvánvalóvá teszik, hogy néhány kiválasztott tényező mentén a katonai hatásosság vizsgálata és elemzése szűk és veszélyes. Egy német nem jobb katona egy amerikainál, és a németek nemzeti jellemvonása sem magától értetődően alkalmasabb a britnél a háború megvívására. Nem meglepő, hogy a tényezők sokasága és nehéz kezelhetősége miatt egyes kritikusok a katonai hatásosság kérdését nem tekintik többnek egy rossz és értelmetlen megközelítésnél. Érvelésük szerint a háború és benne a műveletek megvívása annyira összetett folyamatokat takar, hogy eleve lehetetlen a tényezők összességének vizsgálata. Az ellenséggel való minden harcérintkezés az ok-okozati kapcsolatok lebomlását eredményezi, amelynek következtében különböző intenzitású folyamatok és bonyolult összefüggések jönnek létre. A katonai hatásosság még viszonylag egyszerű, a hadművelleti szinten a harcértéket előtérbe helyező vizsgálata is megköveteli a cselekmények több dimenzióban való megközelítését.¹¹

A harcértékkel kapcsolatban fontos még megjegyezni, hogy az ókori görögök és modern német társaik magukat magas szinten integrált, jól és igazságosan vezetett alakulatok nagyjából egyenlő katonáinak tartották. Ez eredményezte azt a magától értetődő bajtársiasságot, amelynek következtében vállvetve harcoltak egymásért az első vonalban. Harcértéküket mindkét esetben olyan tényezők határozták meg, mint a *kölcsönös bizalom*, a *delegált felelősség* és a *független döntéshozatal*. Mind Xenophon görög zsoldosai, mind a Wehrmacht katonái óvakodtak a minden részletre kiterjedő döntések meghozatalától, mivel bíztak a parancsnokok és beosztottaik *ösztoneiben* és *megérzéseiben*. A minden vezetési szinten meglévő felhatalmazás, a rendelkezésre álló eszközök és nemcsak az elérendő célok szem előtt tartása nagyfokú és csak nehezen felülmúlható katonai hatásosságot eredményezett. A műveletek végrehajtása során mind a görögök, mind a németek félelmetes hidegvérűséget tanúsítottak, amely nemcsak a közelharcban mutatott konoksággal, de esetenként a civilek lemészárlásával is együtt járt. A görög *hoplita* és a német *landser* a szó pozitív és negatív értelmében egyaránt magas harcértékkel rendelkező profi katona volt.¹²

⁹ Xenophon: Anabasis, Harvard University Press, 2001

¹⁰ Dupuy, T. N.: A Genius for War. Macdonald and Jane's, 1977, pp. 253–289.

¹¹ Millet, Allan R./Murray, Williamson/Watman, Kenneth H.: The Effectiveness of Military Organizations. Millet, Allan R./Murray, Williamson (eds.): Military Effectiveness, Volume I: The First World War. Allen & Unwin, 1988, pp. 1–2.; Parker, Christopher S.: New Weapons for Old Problems, Conventional Proliferation and Military Effectiveness in Developing States. International Security, Volume 23, Number 4, Spring 1999, p. 131.; Creveld, Martin van: Fighting Power, German and U.S. Army Performance, 1939–1945. Greenwood Press, 1982, pp. 13–16.; Nielsen, Suzanne C.: Civil-Military Relations Theory and Military Effectiveness. Public Administration and Management, Volume 10, Number 2, 2005, pp. 61–84.

¹² Millet/Murray/Watman in: Millet/Murray, p. 2; Creveld (1982), pp. 163–166.; Kanter, Rosabeth Moss: Strategy as Improvisational Theater. MIT Sloan Management Review, Winter 2002, p. 79.

A harcérték, mint a katonai hatásosság kifejezője tehát az emberi tényezőt helyezi előtérbe és a műveletek megvívásának, a katonai alakulatok vezetésének és irányításának, valamint a rendelkezésre álló fegyverzet és felszerelés használatának és alkalmazásának képességét tükrözi. Ebben a megközelítésben egy haderő személyi állománya minőségének fontosságát emeli ki, amely a harctéri teljesítménytől a különféle harcfeleladatok végrehajtásáig mindent meghatároz. Arra mutat rá, hogy az ellenséggel való harctéri találkozást követően mennyire sikeres egy haderő a hadműveletek végrehajtásában.¹³

A minőségben és mennyiségben fennálló haditechnikai előny fokozatos háttérbe szorulására jó példa a brit imperializmus indiai térnyerése. A 18. század vége felé néhány ezer brit katona annak ellenére képes volt sokkal nagyobb létszámú indiai seregek legyőzésére, hogy a háború megvívásához nélkülözhetetlen technológiákban az indiai ipar a britet megelőzte. Az indiai acél nemcsak jobb minőségű volt, de az acél gyártásának technológiája is a brit előtt járt, így az indiaiak jobb lövegekkel és puskákkal rendelkeztek. Ennek ellenére a technológiai hátrány nem korlátozta a briteket befolyásuk kiterjesztésében és birodalmuk növelésében.¹⁴

Az emberi tényező fontosságának kihangsúlyozása nem jelenti, hogy a fejlett (lopakodó, precíziós stb.) technológiák alkalmazása a hadműveletek végrehajtása során ne töltené be fontos szerepet. Az iraki és az afganisztáni hadszíntér tapasztalatai azonban nyilvánvalóvá teszik a fejlett haditechnológia és az annak alkalmazása által elérhető vélt és valós előny közötti távolság növekedését. A megnövelt rombolóképesség átmenetileg emelheti a harcértéket, és ez által a katonai hatásosságot, de hosszú távon hátrányokkal is járhat. A háború kiszámíthatatlanságát okozó emberi faktorok sokaságát ugyanis nem feltétlenül lehet fejlett technológiával ellensúlyozni.¹⁵

Mérhetőségi problémák

A katonai hatásosság kifejezőjeként a harcérték a műveletek megvívása szempontjából meghatározó tényező, ezért mérhetővé tételét sokan megpróbálták már. Példaként említhető Dupuy ezredes, aki az amerikai haderő tisztjeként erre az 1980-as évek végén, Clausewitzre hivatkozva tett kísérletet. Szerinte a porosz klasszikus a háborút matematikai és mennyiségi alapon, tehát elemző módszerrel közelítette meg.¹⁶

Tagadhatatlan, hogy a Clausewitz által a háború leírására használt kifejezések egy része a természettudományokból ered. Az is igaz, hogy használt matematikai kifejezéseket (arány, fok és mennyiség), amelyekhez Dupuy szerint kísérleti jelleggel értékeket lehet hozzárendelni. Az általa javasolt *számok törvénye* lehetővé teszi a hadműveletek eredményének meghatározását, tehát a harcérték és a katonai hatásosság pontos kiszámítását. Dupuy a harcértéket (P) a hadműveletekben részvevő alakulatok létszáma (N), azok megvívását befolyásoló változók (V) és a

¹³ Millet/Murray/Watman in: Millet/Murray, pp. 26–27.; Pollack, pp. 3–4.

¹⁴ Rosen, Stephen Peter: Military Effectiveness, Why Society Matters. International Security, Volume 19, Number 4, Spring 1995, pp. 22–23.

¹⁵ Valentin, Marcel (Gen.): Military Effectiveness in the Face of Terrorism. Le Figaro, Monday 23 January 2006, translated by Leslie Thatcher, Internet, accessed 21. 03. 2006, elérhető www.truthout.org/cgi-bin/artman/exec/view.cgi/48/17158.

¹⁶ Dupuy, T. N. (Col.): Understanding War, History and Theory of Combat. Leo Cooper, 1987, p. 13.

részvevő alakulatok minősége (Q) eredményeként értelmezte. Szerinte a harcérték kifejezhető az alábbi egyenlettel

$$P = N * V * Q.$$

Gondolatmenetének logikáját követve Dupuy a *viszonylagos* harcérték kiszámítására is javaslatot tett, amely két szembenálló fél esetében nem más, mint a kék (b) és a piros (r) harcértékének egymáshoz viszonyított aránya

$$P = \frac{N_r * V_r * Q_r}{N_b * V_b * Q_b}.$$

Dupuy azt feltételezte, hogy ezzel a módszerrel lehetővé válik a harcértéket meghatározó különböző tényezők és azok kölcsönhatásainak vizsgálata és pontos meghatározása. Minden igyekezete ellenére Dupuy kénytelen volt beismerni, hogy egyenletének legnagyobb haszna a hadműveletek tervezése során a veszélyes feltételezések és hibás következtetések levonásának az elkerülése. Egyenlete azonban nem teszi lehetővé a harcérték használható módon való „számszerűsítését” és olyan könnyen meghatározható, de nehezen megfogható tényezők mérhetővé tételét, mint a *parancsnoklás*, a *morál*, a *kohézió*, a *motiváció*, a *kezdeményezés* és a *bizalom*. A legtöbb, amit Dupuy ebben az ügyben tehetett, az a nehezen megfogható tényezők történelmi elemzés keretében való meghatározására tett bizonytalan javaslat volt.¹⁷

Dupuy ezredes egyenlete jó példa arra, hogy a katonai hatásosság még hadműveleti szinten történő, harcértékként való korlátozott megközelítése is megbízhatatlan a nehezen kvantifikálható tényezők miatt. Nem meglepő, hogy a katonai hatásosságra vonatkozó egyéb mértékegységek, mint például a *harci veszteségbecslés* (battle damage assessment – BDA) is csak a harcászati szinten jelentkező fizikai hatások esetében bírnak lényeges tartalommal.¹⁸

Mérés és visszacsatolás

Hétköznapi értelemben a mérés olyan folyamat, amelynek során egy meghatározott mennyiséget összehasonlítunk egy adott mértékegységgel. Az elmúlt két évtizedben megvívott háborúk hadműveletei hatásosságának vizsgálata azonban nyilvánvalóvá teszi, hogy a bombázások által elért sikerek ellenére a célok lerombolása soha nem jelenti egyben az ellenség feltételezett *súlypontjának* (centre of gravity) az elpusztítását. A harcérték ezért sem értelmezhető egyfajta, a technológiai haladás által lehetővé váló, árfolyammal bíró csereértékként. A környezetfüggő tényezők

¹⁷ Ibid., pp. 21–30., 51–61., 105.; Murray, Williamson: Thoughts on Effects-Based Operations, Strategy, and the Conduct of War. Institute for Defense Analysis, January 2004, pp. 5–17.; Burkett, Wendy H.: Assessing the Results of Effects-Based Operations (WBO): The Relationship between Effects-Based Operations and the Psychological Dimension of Warfare. US Army War College, 07 April 2003, pp. 10–17.

¹⁸ DuBuis, Edmond/Hughes, Wayne P. Jr./Low, Lawrence J.: A Concise Theory of Combat. Institute for Joint Warfare Analysis, Naval Postgraduate School, October 1998, Internet, accessed 19. 05. 2005, elérhető www.militaryconflict.org/Concise%20Theory.htm; Low, Lawrence J.: Anatomy of a Combat Model, Review Copy, pp. 18–23, Internet, accessed 19. 05. 2006. Elérhető www.militaryconflict.org/Anatomy%20of%20a%20Combat%20Model_1.

nagy száma, a célpontok és azok pusztításának lehetséges módjai a mérendő eredményt mindig bizonytalaná teszik.¹⁹

Általánosságban elmondható, hogy a mérés (így a katonai hatásosság mérése) iránti igény a nyugati gondolkodásban központi szerepet játszik. A természettudományok és azok folyamatos fejlődése által nagymértékben befolyásolt nyugati kultúra legfőbb jellemzője a linearitás és az oksági összefüggések keresése. Ez kifejeződik a nyugati ember számokhoz való vonzódásban, amelyet sok esetben valóságként és nem a valóság vizsgálatához szükséges eszközként értelmez. A számok lehetővé teszik a *gazdálkodást* (management) és ami még ennél is fontosabb: a *gazdálkodás ellenőrzését* (control).

A nyugati ember a számokat és a mértékeket kemény tényekként kezeli és feldolgozásukat az ellenőrzés első és legfontosabb eszközeként tartja számon. A háborús súrlódás azonban azt jelenti, hogy a háború és a hadműveletek lefolyása során az ellenőrzés nehéz, esetenként lehetetlen. A harcérték elsősorban az emberi tényezőre vonatkozik, és olyan képességeket tartalmaz, amelyeket – ahogy azt a számok törvényének korlátozott használhatósága is bizonyítja – nem lehet meghatározott értékkel bíró mértékegységekbe kényszeríteni.

A görögök és a németek példája megmutatta, hogy a katonai hatásosság legalább annyira az előljáró által kiadott parancs végrehajtásának, mint a helyi tudásra és tapasztalatra való támaszkodásnak a végterméke és soha nem az összege. A kettőt összekötő kapocs neve *viSSZacsatolás* (feedback). A mérés és a visszacsatolás közötti legnagyobb különbség valószínűleg az, hogy az utóbbi *környezetfüggő* (context-dependent). Háborúban a visszacsatolás jellege és mértéke folyamatosan változik, mivel minden átjárható. A katonai hatásosság szempontjából ez úgy is értelmezhető, hogy „... *ne a mértékek határozzák meg az értelmes és követendő dolgokat, hanem a tettek értelme határozza meg a mértékeket*”.²⁰

A harcérték szempontjából a visszacsatolás központi szerepet játszik, mivel a szembenálló felek kölcsönhatásának eredménye. Tekintettel arra, hogy a hadműveletek során az eseményeket soha nem lehet teljesen ellenőrizni, ezért a katonai hatásosság szempontjából az *alkalmazott eszközök* legalább annyira fontosak, mint az *elérendő célok*. Hasonló módon látta ezt Clausewitz is, aki szerint a háború sohasem „... *egy élő erő élettelen tömegben végrehajtott cselekménye*. ... *Ennek megfelelően [mi] soha nem ellenőrzünk: [az ellenség] legalább annyira diktál [nekünk], mint amennyire [mi] diktálunk neki*.”²¹

A katonai hatásosság problémáinak sajátosságai

¹⁹ Gove, Philip B. (ed. i. ch.): Webster's Third New International Dictionary of the English Language. Unabridged, Merriam-Webster Inc., 1981, p. 1400.; Cordesman, Anthony H.: The Military Effectiveness Of Desert Fox: A Warning About the Limits of the Revolution in Military Affairs and Joint Vision 2010, Center for Strategic and International Studies Paper, 26 December 1998, pp. 29–31.; Keaney, Thomas A.: Surveying Gulf War Airpower, Joint Force Quarterly, Autumn 1993, pp. 25–36.

²⁰ Gove, p. 1400.; Idézet in: Wheatley, Margaret/Kellner-Rogers, Myron: What Do We Measure and Why? Questions about the Uses of Measurement, Journal for Strategic Performance Measurement, June 1999, Internet, accessed 19. 05. 2006, elérhető <http://www.margaretwheatley.com/articles/whymeasure.html>; Murray, William S.: A Will to Measure, Parameters, Autumn 2001, pp. 134–135.; Janssen, Heidi J. W./Toevank, Freek-Jan G./Smeenk, Belinda J. E./Voskuilen, Marion J. M.: Psychological Operations, Considerations on its Measurement of Effectiveness, TNO-FEL Concept Paper, 09. 11. 2003.

²¹ Idézet in: Clausewitz, Carl von: On War. Everyman's Library, 1993, p. 86.

A görögök és a németek magas harcértéke egyértelműsíti, hogy a hadműveletek hagyományos *tervező* megközelítésének, amely az okfejtés, a racionalitás és az elemzés fontosságát emeli ki, tért kell adnia a *megérző* megközelítésnek és a vele járó (angol eredetiben *soft*, azaz puha) tényezőknek. A mérés és a visszacsatolás közötti alapvető különbség is arra utal, hogy a műveletek végrehajtása során a különböző kényszerek konfliktusa meghatározó jelentőséggel bír. Az ellenséggel való kölcsönhatások nem tervezhető hullámai következtében váratlan és veszélyes okozatok jelentkeznek. A katonai hatásosság mérésére irányuló minden kísérlet értelmezhető-e ezért másként, mint a *fő ok* vagy az *alapigazság* felfedezhetőségébe vetett gőgös elbizakodottságként?²²

A katonai hatásosság kérdésével kapcsolatos problémák a háború és a hadműveletek megvívásának természetéből erednek, amelyek nyugodtan nevezhetők sajátosnak (angol eredetiben *wicked*, azaz komisz). Ezen problémák esetében a tisztázásra lehetőséget adó jellemvonások hiánya megköveteli a folyamatos döntések *meghozatalát*, de nem teszik lehetővé azok *megoldását*. A felmerülő problémákat nem lehet konkrétan és nagy biztonsággal megfogalmazni, mivel a probléma megfogalmazása már önmagában is kihívás. A megoldási tér felállítása és leszűkítése lehetséges megoldásokra, az értelmezést lehetővé tevő mértékegységek meghatározása központi kihívás. Egy ilyen problémának ezért végtelen sok megoldása lehet, mivel nincs olyan szempont, amellyel a jó megoldás meghatározható. A megoldásra tett kísérletek befejezése sokkal inkább *külső okok* (a rendelkezésre álló erőforrások kimerülése), semmint *belső okok* (a probléma belső logikájának megfejtése) eredménye. Ezen problémák nem teszik lehetővé a megoldások helyességének vagy helytelenségének eldöntése érdekében elfogulatlan és döntő szempontok meghatározását, mivel azok soha nem *igazak* vagy *hamisak*, csak *jók* vagy *rosszak*. Minden megoldás további nem szándékolt és nem kívánt eredményeket okozhatnak, amelyek gyakran felülmúlják a probléma megoldásával remélt eredményt.²³

Ezen problémák emlékeztetnek arra, hogy a *történelmiség* számít. Minden már végrehajtott megoldás nyomokat hagy, amelyeket nem lehet megsemmisíteni. Múltbéli tettek semmissé tételére, vagy visszacsinálására tett minden újabb igyekezet további problémák forrását jelentik. A problémák nem rendelkeznek lehetséges megoldások megszámlálható készletével. Néha nincs megoldásuk, vagy a kiválasztott megoldás csak annyira jó, mint az összes többi lehetséges megoldás. A problémák megoldásában az *egyén* kiemelt szerepet játszik, mivel e problémák egyedülállóak. Mindig tartalmaznak olyan, különböző fontosságú tulajdonságokat, amelyek lehetetlenné teszik meghatározott megoldási elvek szerint csoportosított osztályok felállítását, ezért nyilvánvaló hasonlóságok ellenére sincs bizonyosság egy adott probléma részleteit illetően. A problémák mindig más problémák tünetei, megoldásukra bármely szinten tett kísérlet nem dönthető el logikusan, mivel nem rendelkeznek *természetes szinttel* (eredendő okkal, alapigazsággal). Még a rendszerszerű és átfogó megközelítések is sokszor inkább rontanak, semmint jobbitanak a helyzeten.²⁴ E a problémákat sokféle módon lehet megmagyarázni, mivel a magyarázatok helyességére nem létezik szabály. A magyarázatra vonatkozó döntések tetszés szerinti: meghozatalukban központi szerepet játszanak a *pozicionális* szempontok, mivel az emberek általában a számukra legnyilvánvalóbb

²² Rittel, Horst W./Webber, Melvin M.: Dilemmas in a General Theory of Planning, Policy Sciences, 4/1973, pp. 157–158., 160–167.

²³ Ibid., pp. 160–162.

²⁴ Ibid., pp. 162–164.

magyarázatot választják. A problémák félreérthető oksági hálózatokat takarnak, amelyekben a megoldások a dilemmák további készlete felé mutatnak.²⁵

A hadviselés története tele van példákkal arról, hogy amint a háborúk elkezdődnek, az események a saját lendületük szerint alakulnak. Ezen tulajdonságuk a katonai hatásosság eredeti jelentését hamar elavulttá tehetik, és új szükségszerűségeket szülhetnek. A katonai hatásosság mindenféle megközelítése tehát nem értelmezhető másként, mint egy állandóan és kaleidoszkópicusan változó folyamat megragadására tett kísérletként. A katonai hatásosság kérdésének erőltetése sokszor nem más, mint az előre meghatározott végcélhoz, a felülről lefelé irányuló merev vezetés-irányításhoz, valamint a különböző mértékekhez és mértékegységekhez való szolgálai ragaszkodás (*slavish adherence*) megnyilvánulása. Ez azt eredményezheti, hogy a haderőkkel szemben olyan követelményeket állítanak fel, amelyeket esetleg nem képesek teljesíteni. A harcértékkel kapcsolatban tudomásul kell venni, hogy egy háború kimenetele szempontjából legalább annyira fontos a haderők által elérendő cél, mint a katonailag ténylegesen elérhető eredmény.²⁶

A háború sajátos természete miatt a célok elérésére irányuló kizárólagos figyelem sok esetben csak szűkíti a kihasználható lehetőségek körét és hamis remények hajszolását eredményezi. A katonai hatásosság fontosságának hangsúlyozása egy további veszélyes folyamatra is rávilágít. A háború eszközként való megközelítése és értelmezése eredményeként a nyugati ember a nemzetközi biztonsági kihívásokat és problémákat alapvetően mennyiségi és technológiai alapon közelíti meg. A háború sajátos természetére utaló kifejezések (*bizonytalanság, rizikó és félreérthetőség*) egyre inkább kikopnak a katonai szókincsből és olyan divatos, de üres megközelítések nyernek tér, mint a *sokk* és a *félelem* (shock and awe), *gyors döntő műveletek* (rapid decisive operations), vagy *hatásalapú műveletek* (effects-based operations). Az emberi tényező figyelmen kívül hagyása és az ezzel együtt járó mechanisztikus megközelítés eredménye, hogy „... az emberi tényezőre vonatkozó mennyiségi és garantált előrejelző képességekre” tett kifejezések nyertek teret a 21. század elejének nyugati, elsősorban angolszász és azon belül jellemzően amerikai katonai szókincsében.²⁷

Hatásosság és hatékonyság

A katonai hatásosság kérdésének erőltetése a háború veszélyes leegyszerűsítésének irányába mutat, amelynek logikus következménye olyan *csodaszerek* (panacea) megtalálása, amelyek gyors, könnyű és olcsó győzelmeket ígérnek. Sajátos természetéből kifolyólag a háború egy nyitott folyamat, amelyben a lokális információkra támaszkodó tettek és a hibákból való tanulás fontosságának felismerése központi szerepet játszik. A harcérték szempontjából meghatározó a

²⁵ Ibid., pp. 164–167.

²⁶ Weigley, Russell F.: The Political and Strategic Dimensions of Military Effectiveness. In: Millet, Allan R./Murray, Williamson: *Military Effectiveness. Volume III: The First World War*. Allen & Unwin, 1988, pp. 341–344.

²⁷ Coker, Christopher: Waging War Without Warriors, The Changing Culture of Military Conflict. IISS Studies In International Security, Lynne Rienner Publishers Inc, 2002; Murray, Williamson: Clausewitz Out, Computer In, Military Culture and Technological Hubris. The National Interest, Summer 1997, Internet, accessed 15. 05. 2006.

Elérhető www.clausewitz.com/CWZHOME/Clause&Computers.html.

tanulás és alkalmazkodás képessége, amely a hatásosság és hatékonyság harmonizálásának szükségessége irányába mutat. Bár a kettő sikeres összekapcsolása sem eredményez tökéletes megoldásokat, lehetővé teszi a külső kihívások és az arra adott válaszok összehangolását. Egy időben hatásosnak és hatékonynak lenni azt jelenti, hogy a jó dolgokat jól csináljuk, de legalábbis az ellenségénél jobban. A hatásosság és hatékonyság egyidejű figyelembe vételével összeköthetjük a háború *tudományát* annak *művészetével*. A hatékonyság szem előtt tartása teszi lehetővé, hogy olyan puha összetevőket is figyelembe vegyünk, mint az *akarat, a kitartás, a készség, az elkötelezettség* és a *szívósság*, amelyek lehetővé teszik a kezdeti technológiai hátrány előnnyé változtatását.²⁸

Bár a hatásosság és a hatékonyság egymást kiegészíti, a hétköznapi szóhasználatban nincs köztük jelentős különbség. Jelentéstani szempontból a hatásosság annak a képességét jelenti, hogy képesek vagyunk egy hatást elérni és ez által hatásossá válni. *Általános jelentéstartalommal* bírva a hatásosság azt az erőt írja le, amely egy valamilyen hatást eredményező cselekedetet lehetővé tesz. A hatásosság egy meghatározott hatás elérésére vonatkozik, különösen annak elérése után. A hatékonyság ezzel szemben egy megkívánt hatás elérésének folyamatára vonatkozik, lehetőleg az erőforrások lehető legkisebb felhasználása mellett. *Különleges jelentéstartalommal* bír, mivel egy adott folyamat alkalmazhatóságát írja le. A hatásosság a hatás eléréséhez közvetlenül szükséges tényezőre vonatkozik és egy folyamatot, vagy annak végrehajtását lehetővé tevő képességet határoz meg olyan módon, hogy az eredmény energiaveszteség vagy annak pazarlása nélkül valósuljon meg.²⁹

A kettő közötti legnagyobb különbség, hogy amíg hatásosság egy hatás elérésének erejére vonatkozik, addig a hatékonyság a hatás elérésének folyamatát írja le. A következő egyszerű összehasonlítás a kettő közötti nyilvánvaló különbséget világítja meg:

Hatásosság = Megvalósított kimenet / Szándékolt kimenet,

Hatékonyság = Megvalósított kimenet / (Szándékolt) bement.

Nyilvánvaló, hogy a hatékonyság információt ad a végeredmény jellegét illetően, ezáltal kikényszerítve annak pontosabb meghatározását, míg a hatásosság a végeredmény elérésnek milyenségére vonatkozik. A görögök és a németek példája is azt mutatta, hogy a harcérték szempontjából a hatásosság és a hatékonyság szorosan kapcsolódnak egymáshoz.³⁰

* * *

²⁸ Murray, Williamson: Military Culture Does Matter, Strategic Review, Spring 1999, pp. 32–40.; Scales, Robert H. Jr.: Adaptive Enemies, Achieving Victory by Avoiding Defeat, Joint Force Quarterly, Autumn/Winter 1999–2000, pp. 7–14.

²⁹ Gove, p. 725.

³⁰ Merry, Uri: Organizational Strategy on Different Landscapes: A New Science Approach, Systemic Practice and Action Search, Volume 12, Number 3, 1999, pp. 257–259.; Daniel A.: Organizational Adaptation and Environmental Selection – Interrelated Processes of Change. Organization Science, Volume 2, Number 1, February 1991, pp. 140–145.; Courtney, Hugh: Making the Most of Uncertainty, The McKinsey Quarterly, Internet, accessed 22. 03. 2005.

Elérhető:

http://www.mckinseyquarterly.com/article_abstract.aspx?ar=1128&L2=21&L3=37&srId=10&gp=1.

A bevezetőben említett jó végtermék (győzelem) elérésének, a hadműveletek sikeres megvívásának, talán legfontosabb feltétele a változások sikeres menedzselésének képessége. A háború sajátos természetét ellensúlyozhatja a meglepetések tudomásul vétele, a döntések bátor meghozatala, a működő eredmények megfigyelése és azok továbbvitele.

A hatásosság és hatékonyság egymást kiegészítő jellege megköveteli, hogy képesek legyünk az oksági összefüggésekre vonatkozó feltételezések logikus rendszeréből kilépni. A görögök és a németek bebizonyították, hogy a siker érdekében a magasabb szintű vezetés-irányítás kénytelen a helyi információ alapján cselekvő alacsonyabb szinteket felhatalmazni. Ezzel lehetővé válik a formális és szükségtelen megkötöttségek kiküszöbölése, a háború sajátos természetéből adódó bizonytalanságból és kiszámíthatatlanságból pedig előny kovácsolható.³¹ Minden vezetési szinten fontos a *rugalmasság*, az *információ megosztása*, a *személyes kapcsolatok* megléte, amely nemcsak az erőforrások, hanem a felelőségek megfelelő allokációját is lehetővé teszi. A harcérték, mint a katonai hatásosság kifejezője, abba az irányba mutat, hogy a műveletek végrehajtása során gyakran az idő, a hely és a feladat határozza meg, hogy ki miért felel.³²

A katonai hatásosság és hatékonyság kérdése, a harcérték nehezen megfogható összetevői és a háború komisz természete alapján fogalmazta meg Liddel Hart azt, hogy „... az egyének tömeggé olvasztása, egyéniségük elnyomása és szellemiségük összezsugorítása helyett, a vezetésnek... csak akkor van hatása, villámló hatása, ha az egyéniséget felkarolja és gondolataik kibővítését lehetővé teszi. A közös tettek érdekében elég, ha a tömeget irányítjuk; közös növekedés viszont csakis az egyéni gondolatok szabadsága és bővítése által lehetséges. Nem az ember, még kevésbé a tömeg az, ami számít; hanem a sokaság”.³³

A hatásosság és hatékonyság sikeres összekapcsolása révén megelőzhető, hogy a „... rossz eszközök eltorzítsák a célt, vagy az eléréséhez vezető utat”. Szerinte a katonai hatásosság szempontjából a legfontosabb annak figyelembe vétele, hogy „... amennyiben az alkalmazott eszközökre odafigyelünk, a cél magától értetődővé válik”.³⁴ Hasonló módon fogalmazott Helmuth von Moltke is, aki szerint „... a háborúban nem az fontos, hogy mit csinálunk, hanem az, hogy amit csinálunk, azt hogyan csináljuk”.³⁵

³¹ Brown, Shona L./Eisenhardt, Kathleen M.: *Competing on the Edge, Strategy as Structured Chaos*. Harvard Business School Press, 1998, pp. 7–15.; McGill, Michael E./Slocum, John W.: *The Smarter Organisation, How to Build a Business that Learns and Adapts to Marketplace Needs*, John Wiley & Sons, 1994, pp. 85–86.

³² Alberts, David S./Hayes Richard E.: *Power to the Edge, Command and Control in the information Age*. CCRP Publication Series, June 2003, pp. 5–6., 175–177., 179–200., 213–222., 223–231.; Krulak, Charles G. (Gen.): *The Strategic Corporal: Leadership in the Three Block War*. Marines Corps Gazette, Volume 83, Number 1, January 1999, Internet, accessed 16. 08. 2005, elérhető www.au.af.mil/au/awc/awcgate/usmc/strategic_corporal.htm; Fast, William R.: *Knowledge Strategies: Balancing Ends, Ways, and Means in the information Age*. Neilson, Robert E. (ed.): *Sun Tzu and Information Warfare. A collection of winning papers from the Sun Tzu Art of War in Information Warfare Competition*, National Defense University Press, 1997.

³³ Liddel Hart, Basil H.: *Through the Fog of War*. Faber and Faber Ltd., 1938, p. 356.

³⁴ *Ibid.*, p. 357.

³⁵ Idézet in: Howard, Michael: *The Influence of Clausewitz*, in: *Clausewitz*, p. 33.

